Оце він і є. Нашому батькові, як мені здається, ще немає вісімдесяти. Здоров'ям він, слава Богу, нівроку: і зварить сам, і попере, і робот)' яку коло хати зробить, і взагалі...

Він уже сам забув, коли базарював на цьому базарі, але сьогодні, як бачите, приїхав і тиняється від машин до возів, від возів до лавки і так далі. Очевидно, батько вибрався зі своїм інтересом: побачити, що люди продають, по яких цінах, послухати, про що говорять, яка городська мода пішла на харчі та на одежу, або ж і самому купити що.

Я пригадую, як одного разу до війни, ще наша мати була жива, привезли ми з батьком на цей базар шість мішків огірків. Простояли з тими огірками мало не до вечора, потім батько розсердився, здав огірки оптом Райспожшспілці, випив у чайній сто грам, купив півкіло "тульки" — і по тих грошах за шість мішків огірків...

Візьме чи не візьме? Гляньте, як довго він прицінюється до цих чобіт. Мабуть, візьме, бо по тому, як колупає нігтем підошву — чи добре вичинена — як обмацує голенища, передки, ранти, залазить рукою всередину — чи рубчика якого нема, чи цвях не виліз із підошви, — дістає гроші. Купує. Перев'язує мотузком, перекидає через плече і зараз піде купувати морозиво. Точно: бачите, підходить до лотка... Батька нашого хлібом не годуй, але дай йому морозива або тульки. Він любить морозиво і любить тульку. Купує. Тепер він буде його їсти. Він не буде його їсти, ходячи по базару. Він зараз стане ось під цим деревом, де менше людей, і тут почне. Нехай їсть на здоров'я. Ми зачекаємо, доки він досмакує, оберточку зімне в кулаці, покладе у кишеню, бо нікуди кинути, потім ще раз подивиться на лоток та й піде собі з чобітьми через плече по базару далі...

Кури, гуси, качки, підсвинки і поросята, а кабани які! Питає, по чому? Не купить, але питає. Гроші, правда, у нього є і на кабана, але

навіщо він йому здався: хто того кабана буде їсти? Глечика, може б, і взяв, але як і в чому ти будеш везти по такій дорозі?

Не треба ні кабана, ні глечика — підемо собі по базару далі. Коли б ще випивав, то можна було б і випити: ось молдавани вино продають. Недороге, можна було б і випити. Але все одно випивати не будемо, та і морозиво тільки що з'їли, та й спека — ну його к чорту.

Чоботи. Батько знімає з плеча і знову починає, як бачите, їх розглядати, нюхати, обмацувати і знову нюхати: чоботи добрячі і знову ж не дуже такі вже і дорогі. На дві зими стачить. А може, й на три.

Може б, іще морозива з'їсти? Чоботи є, тульки — хоч греблю гати: чого б то я її ще зранку купував та носив, щоб текла? — не треба, встигну з козами на торг.

Заждіть, батько щось помітив. Що ж це він помітив? Ага, за тим оно возом іде корова на продаж: і роги, і вим'я, і нога під нею, як під доброю дівкою... Гляньте, як батько назирці дибає за цією коровою.

Наш батько — пастух. Скільки він себе пам'ятає, і скільки ми його пам'ятаємо — наш батько пасе череду. Пасе колгоспних і людських корів, живе в достатку, телевізора має, має пасіку, сад, криницю викопав біля хати, щоб під гору воду не носить. Про нашу хату вам розкаже мій менший брат, бо мені нашої хати не видно, а братові видно, бо цей наш менший брат живе при нашій хаті.

Отож, поки ми говорили про батькову професію та розглядали базарних корів на базарі, як уже наш батько веде сименталку по дорозі від райцентру в наше село додому, оберемок сіна під рукою. Навіщо вона йому? Молоко і сметана, масло і сир у погребі годами у нього глевіють. Але — купив. Купив та й купив, може, йому веселіше буде, бо як не є, а худобина в хліві біля ясел зимою дихає парко, як двері відчиниш — то все-таки клопіт. А клопіт^— діло велике.

Оце бачите братську могилу? Біля цієї могили батько пустить корову попасом, а сам сяде і закурить. Так воно і є. Корова пасеться, наш батько курить, вітер, сонце, а в цій братській могилі лежу я, його старший син. Я лежу в цій могилі, нагороджений посмертно разом зі своїми товаришами. Ми бились, як нам здається, на совість і хоча перемогли уже мертвими, так би мовити, смертю смерть поправши, але справа зараз не в цьому: сонце, вітер, корова пасеться, наш батько курить. Нехай собі курить на здоров'я. Колись малим я любив кришити тютюнові корінці. Але тепер наш батько тютюну не сіє, та й мене давно вже нема, а курить папіроси лавочні "Север" Одеської тютюнової фабрики. Міг би курити папіроси й дорожчі, але звичка є звичка, а він до "Севера" звик.

Тепер, по тому, як батько рушає з коровою далі, уже до села, я передаю слово нашому меншому братові, бо він цю дорогу знас краще за мене, бо вона, ця дорога, і село, і хата, так би мовити, це вже його володіння.

...Ця дорога колись була стежкою. Вона була стежкою, і я ходив по споришу у райцентр до школи сім кілометрів десять літ. Тепер тут дорога. По цій дорозі, як бачите, веде наш батько корову, а наша хата крайня від села, оце вона і є. Фундамент і стіни уже старі, бо хату ставив ще наш дід. Усі часи вона була під соломою, а недавно, років зо три тому, батько вкрив її шифером.

Зараз батько прив'яже корову до береста на причілку хати. Потім витягне з криниці відро води, нап'ється і дасть напитися корові. Так і є: бачите, батько прив'язує корову до береста.

Берест — це я, його середній син. В одному з боїв я впав на міну і виріс оце коло нашої хати берестом. Батько не знає, що цей берест — це я, його середній син. Мені й самому дивно, чого це раптом я став берестом і чому саме берестом, а не іншою деревиною. Убило мене на Одері, і було б не так обидно, якби хто-небудь бачив, як мене вбило. Бо навіть батько до сих пір думає, що я живий, що, може, я десь є і не хочу

до нього признаватися, — от що мені обидно! Сказати батькові, що я — це я, берест, я вже не можу, бо листя моє не говорить по-людському, з вітром хіба чи дощем — то інше діло.

Якось посідали з сусідом отут на рядні піді мною, про се, про те говорили, де чиї діти, на шахтах чи в городі, а батько візьми та й скажи: немає у мене, крім череди, нікого, оце допасу до зими, та спиляю оцього береста, та витешу собі домовину із нього, помру, а хату передам у колгосп. Страшно стало мені від тих батькових слів: я подумав собі, як це батько лежатиме у мені, у своєму синові, у землі? Хотілось мені тої ночі усохнути чи зникнути десь від хати подалі в степи, але куди його зникнеш?

А чоботи батько купив справді добрячі. Оце заносить він їх у хату. Відкриває скриню, обмотує чоботи газетами і кладе до осені. У цій скрині на дні лежать наші фотокартки. Батько не чіпляє наші фотокартки на стіну, щоб не відцвітали під сонцем та щоб мухи не гидили їх.

Батько виходить з хати, дає собаці і курам їсти, бере косу, вкосює трави, підкидає на ніч корові, сонце заходить. Спати батько лягає рано, бо рано треба вставати. Це ліжко, яке він поставив піді мною і на якому він спить, — це ще наше хлоп'яче ліжко.

Ніч. Батько спить. Лежить і глибоко дихає прив'язана до мене корова.

З тієї миті, як я став берестом, я почуваю себе прекрасно. Земля піді мною така, що коріння у ній аж співає, — така ця земля благодатна. Повітря, як мед. Єдине, що заважає мені — це безсоння. Відколи я таким став, я не можу заснути. Завжди в моєму листі вітер якийсь ночує, взимку то сніг, то мороз — гніздечко тремтить на мені одиноке, весною бруньки і листя росте, аж гуде, потім цвіту, опадаю, і знову усе спочатку. Птахи люблять мене. Гілками і листям видався я нівроку, і то

найкраща для мене пора, коли на мені у гнізді яка птаха сидить на яєчках, а потім уже й пташенята почнуть щебетати, та літати, та комах добувати, та мене молодого прославляти.

Скоро зійде сонце. Батько вже вмився. Доїть корову.

А ось він уже й у колгоспі. Доярки зливають молоко у бідони, батько вітається, настрій у нього чудовий — корову, чоботи купив, тульку дівчатам роздає — хто хоче. У кишені батькового плаща транзистор музику грає, а як селом буде череду гнати — транзистор заграє гімн, потім розкаже, що на світі робиться. Вижене батько череду якраз за село — транзистор зробить фіззарядку.

Так воно і є. Тепер, коли мені вже батька за селом не видно, то вам про нього розкаже наш останній, найменший, брат.

Мене нема. Тобто оце поле, на якому наш батько випасає череду, це я і є. Мій літак вибухнув у повітрі, і я осипався на землю вже попелом, так що ні могили у мене нема, нічого. Ходять по мені оце зараз корівки, травичку пасуть, а наш батько сідає на камені і починає снідати. Сніданок у нього як сніданок: тулька, картопля в шкаралупі, цибулина, пляшка води заткнута качаном та півбуханки житнього хліба. Батько любить житній хліб. Для цього він навіть і сіс біля хати персональне жито, бо колгосп жита не сіс...

Наді мною, якраз саме над цим моїм вибалком, пролягає міжконтинентальна повітряна траса. Взимку літакового сліду не видно, а зараз видно: білим слідом своїм літак наче прострочує небо, ділить його на дві половини. Отак під цим перепоповиненим небом наш батько і пасе свою череду. Іноді припадає, що цей білий літаковий слід переполовинює батькову череду. Іноді ж буває і так, якщо подивитися знизу, то цей реактивний слід пролягає якраз між рогами корови, наче і корову ділить наполовину: половина — сюди, половина — туди. Але своє я вже відлітав, і в цих полях я став пшеницею, гречкою, кукурудзою,

навіть сам уже не знаю чим... Хоча це не зовсім точно: у цих полях лежать цілі покоління нашого народу, і так ми усі родимо, і так ми усі цвітемо...

Батько поснідав, обдивляється свою череду і закурює. Ну, то хай собі й курить, аби на здоров'я.